

BADIA, Lola / CASANOVA, Emili / HAUF, Albert (ed.) (2015): *Studia Mediaevalia Curt Wittlin Di-cata*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Universitat d'Alacant, 365 p. (Symposia Philologica, 25).

Curt Wittlin va néixer l'any 1941 a Basilea i es formà com a romanista a la universitat d'aquesta ciutat i a les de París, Florència i Barcelona, però desenvolupà pràcticament tota la seva carrera acadèmica al Canadà, a la Universitat de Saskatchewan (Saskatoon), on ingressà com a professor el 1967. Wittlin arribà a ser catedràtic de filologia romànica i lingüística històrica, i es jubilà l'any 2000. Totes aquestes dades són extretes de la nota biogràfica i bibliogràfica, signada per August Bover, que encapçala aquest volum d'homenatge que els col·legues de professió de Wittlin li han volgut dedicar per a celebrar i agrair la seves importants contribucions a l'estudi de la llengua, la literatura i la cultura medievals catalanes. La consulta de la bibliografia completa del romanista dóna una idea clara de l'abast quantitatiu i qualitatiu de les seves aportacions a la catalanística. En primer lloc, sobresurten especialment les edicions i els estudis que ha publicat al voltant de diverses traduccions medievals, com el *Tresor* de Brunetto Latini, traduït al català per Guillem de Copons —obra a la qual Wittlin dedicà la seva tesi doctoral—, les *Dècades* de Tit Livi, les *Històries troianes*, el *Somme le roi* o les *Fiore di virtù*, així com la preparació d'eines de consulta com el *Repertori d'expressions multinominals i de grups de sinònims en traduccions catalanes antigues* (1991) —treball que merequé, precisament, el premi Nicolau d'Olwer. Wittlin és també una autoritat internacional en l'obra de Francesc Eiximenis, al qual ha consagrat nombroses investigacions. Tal com explica Xavier Renedo en la seva contribució al volum (p. 302-303), el lingüista suís fou un dels principals protagonistes de la represa dels projectes d'edició i d'estudi de l'obra del menoret gironí durant els anys setanta i vuitanta del segle passat. En tercer lloc, un altre dels treballs destacats de Wittlin són les seves concordances inèdites de les obres de Joan Roís de Corella (1991), custodiades actualment a la Universitat Autònoma de Barcelona. Al mateix temps, és autor de diversos estudis sobre l'autoria del *Tirant*, sobre textos hagiogràfics o doctrinals com la *Summa de collacions* de Joan de Galles, les vides de sant Vicent Ferrer i santa Caterina de Siena, la *Llegenda àuria* i sobre inventaris i biblioteques —especialment la de Gaspar Joan Sánchez Muñoz i diversos ciutadans valencians. Finalment, caldria destacar l'edició de l'*Art abreuçada de predicació* de Ramon Llull (1982), els articles sobre temes lingüístics —i algun de més específicament sociolingüístic— i certs treballs que s'escapen del camp dels estudis medievals, com el llibre *De la Maladeta al Canigó. Cinquanta visions del Pirineu català* (2004). Els materials preliminars del volum es completen amb una breu semblança escrita per Julio Torres-Recinos, catedràtic d'estudis hispànics a la Universitat de Saskatchewan, en què evoca les virtuts professionals i humanes de l'homenatjat. Aquest text es clou amb dos poemes dedicats a Wittlin i la seva esposa.

Més enllà dels materials mencionats fins ara, el volum ressenyat inclou vint-i-dos estudis signats per professors i investigadors de diverses universitats dels Països Catalans i de l'exterior. Malgrat que els editors han decidit ordenar les contribucions seguint l'ordre alfabètic dels cognoms dels autors, els treballs recollits estan, en general, molt vinculats als principals focus d'interès que han marcat la trajectòria catalanística de Wittlin i, en bona mesura, són una mostra dels àmbits de recerca que la seva obra ha contribuït a fecundar. En aquest sentit, d'entrada és remarcable el conjunt d'articles dedicat a un ventall força ampli de qüestions eiximenianes, des de la relació del frare amb la ciència de la seva època fins a l'anàlisi de les seves idees sobre la poesia. En segon lloc, hi ha algunes contribucions que estudien traduccions catalanes medievals, una de les quals es consagra a un determinat aspecte del *Tresor* de Brunetto Latini. També hi són ben representats els estudis sobre textos catalans i valencians del s. xv, com el *Curial e Güelfa*, les proses mitològiques de Corella, les obres religioses publicades a València a finals d'aquesta centúria, un text de Francesc Moner i un poema amorós de l'escriptor valencià Joan Escrivà. Un darrer conjunt de treballs ben identificable són els estudis de tipus lingüístic, que aborden temàtiques molt diverses. Finalment, també es poden llegir estudis sobre Ramon Llull i el lul·lisme, Bernat Metge, la circulació de novel·les franceses a Catalunya i el tractament dels marginats a la València tardomedieval.

Tractant-se d'un volum de tipus miscel·lani, que aplega textos de natura molt diversa, és lògic que l'extensió, la solidesa, la rellevància i fins i tot la qualitat dels materials recollits sigui desigual. N'hi ha que són notes breus o de circumstància —cosa que no vol dir que, en certs casos, no incloguin aportacions destacades—, i n'hi ha que són articles de més entitat. Aquesta diversitat és ben visible, per exemple, en el primer bloc de treballs que hem mencionat, vinculat a temes eiximenians. En primer lloc, Lluís Brines (Universitat de València) és autor d'un text relativament breu sobre Eiximenis i la ciència que aplega un conjunt d'observacions, no excessivament ben estructurades —i amb una profusió excessiva de notes descomunament llargues per a un article d'aquestes dimensions—, sobre els interessos científics dels mestres franciscans d'Oxford, la presència de les obres d'aquests autors a la biblioteca d'Eiximenis i les recomanacions del menoret sobre l'aprenentatge de lletra i l'estudi. Per la seva banda, Jaume Riera i Sans (Arxiu de la Corona d'Aragó) crida l'atenció sobre un testimoni del pseudoeiximenià *Cercapou* no tingut en compte fins ara pels crítics —transmès pel ms. IX de l'Arxiu del Palau-Requesens, actualment a l'Arxiu Nacional de Catalunya—, i anuncia la identificació d'un fragment d'una versió aragonesa de l'obra, conservat en els fulls de guarda del ms. 53 de la Biblioteca de Catalunya. Pel que fa a la nova còpia catalana, l'estudiós informa que fou feta pel notari i escrivà de la cancelleria reial Diego Garcia entre 1409 i 1412, i creu que conserva la versió més antiga del text, la qual, segons Riera, era anònima, no tenia ni títol ni introducció i tampoc presentava les ampliacions de les versions posteriors. Quant a les guardes del ms. 53 de la Biblioteca de Catalunya, Riera les considera un testimoni irrefutable de l'existència d'una traducció completa del *Cercapou* a l'aragonès. Riera és capaç, fins i tot, de plantejar la hipòtesi que la versió fou encarregada pel cavaller Francesc d'Aranda, relacionat amb la cort de Joan I, atès que el manuscrit en qüestió prové de la cartoixa de Portaceli i Aranda hi morí i hi diposità els seus llibres. El darrer article del volum el signa Jill Webster, de la Universitat de Toronto, i també es pot incloure en aquest bloc, atès que repassa la situació dels col·lectius de marginats a la València dels s. XIV-XV en relació amb les idees socials d'Eiximenis. Webster no s'està de criticar l'actitud poc solidària del frare gironí respecte als grups menys afavorits de la seva societat, sobretot perquè remarca la idea que tots els membres de la societat han de treballar i han d'assumir una determinada funció en relació amb el conjunt. Malgrat això, en el període considerat es produïren avenços importants en l'atenció d'aquests col·lectius, com per exemple la fundació del primer asil per a malalts mentals, a inicis del s. XV, gràcies a la iniciativa del mercedari Joan Gilabert Jofré. D'altra banda, Beatrice Schmid (Universitat de Basilea) signa un treball breu sobre la semàntica del verb *entendre* en el *Dotzè* d'Eiximenis. L'autora repassa els diversos significats del mot a partir de l'anàlisi de les 115 ocurrences que conté el primer volum del *Dotzè*. Però els dos articles més rellevants del primer bloc són els de Montserrat Piera (Universitat de Temple) i Xavier Renedo (Universitat de Girona). La primera examina la part del *Llibre de les dones* que tracta sobre la vida religiosa, la més llarga amb diferència de l'obra i que, paradoxalment, ha estat la menys estudiada. Piera mostra que, per a Eiximenis, es tracta de la secció més important del llibre, d'una banda perquè és la que s'adreça a l'estament religiós femení, l'estat de vida més alt al qual pot aspirar una dona, i de l'altra perquè és la que conté la majoria d'informacions doctrinals i teològiques. Segons l'estudiosa, Eiximenis, que avisa que les dones han de creure tot allò que els proposa l'Església amb humilitat, té un caràcter pragmàtic i dissenya un programa de formació per a les monges per tal d'evitar que caiguin en l'ociositat. Piera estableix que els continguts del tractat s'emmarquen en la tradició dels *cura monialium*, que assoliren una importància destacada arran de l'increment de la població religiosa femenina que es detecta a partir del s. XII. En canvi, l'estudi de Xavier Renedo és un revelador i complet examen de les idees i els prejudicis d'Eiximenis sobre la poesia. D'entrada, Renedo recorda que, com a autor escolàstic, el menoret gironí desconfia de la lírica, especialment de la de caràcter amorós, atès que es tracta d'una ocupació inútil i deshonest. La poesia és exclosa del programa de lectures que es proposa per als bons ciutadans en el *Dotzè* i del de lectures escolars del *Primer del Crestià*. En l'*Ars praedicandi populo* Eiximenis rebutja radicalment l'ús de les citacions dels poetes en l'elaboració dels sermons. A més, la lectura i l'escriptura de poemes tampoc ha de formar part de l'educació dels infants reials; de fet, un dels signes més evidents de la degeneració i la corrupció d'un monarca és que es complaigui amb la poesia. D'altra banda, Eiximenis també denuncia les manifesta-

cions poètiques i musicals de caire popular, normalment protagonitzades per joves nobles, en ambients urbans i sovint de natura nocturna, que generen escàndol i aldarulls. Tot i això, Renedo assenyala que tot plegat no impedeix que Eiximenis citi, de tant en tant, els versos d'alguns poetes, especialment de Cerverí de Girona, el capellà de Bolquera i els *Remedia amoris* d'Ovidi, però exclusivament com a autoritats morals en qüestions de misogínia i de denúncia dels estralls de la luxúria.

Pel que fa als articles relacionats amb traduccions catalanes, en primer lloc Antònia Carré (Universitat Oberta de Catalunya) dedica la seva contribució a esbrinar si la traducció catalana abreujada del *Regimen sanitatis* (1305-1308) d'Arnau de Vilanova, conservada al ms. Barberini lat. 311 de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, fou feta a partir d'un autògraf llatí o a partir de la traducció catalana completa de Berenguer Sarriera. La conclusió a què arriba la investigadora, després de comparar detingudament les dues versions catalanes i analitzar les tries lingüístiques de cada text, és que la traducció abreujada no depèn de la de Sarriera, atès que moltes de les opcions lèxiques de la primera no s'expliquen sense el text llatí i que les glosses de la versió de Sarriera són absents en l'abreujament. Per la seva banda, Llúcia Martín (Universitat d'Alacant), especialista en la tradició animalística medieval, descriu en un article relativament extens les informacions sobre els animals contingudes en el llibre segon del *Tresor* de Brunetto Latini. Martín remarca que les fonts principals del text són enciclopedistes llatins com Albert el Gran, Thomas Cantimpré o Vicent de Beauvais i que el tractat sobre els animals del *Tresor* no és un bestiarí perquè no conté alegories. Després de repassar els animals descrits per Latini, Martín explora textos catalans medievals (Pere i Ausiàs March, *La faula*, el *Tirant*, la *Disputa de l'ase*) a la recerca de possibles traces de la lectura d'aquesta part del *Tresor*. Finalment, Josep Pujol (Universitat Autònoma de Barcelona), si bé no tracta pròpiament de traduccions catalanes, exposa dues notes breus sobre la circulació catalana de textos artúrics francesos, concretament el *Cligés* de Chrétien de Troyes i *La Mort Artu*. A partir d'una anàlisi atenta de dades documentals ja conegudes que han passat desapercbedes o han estat mal interpretades, l'estudiós demostra que, amb tota probabilitat, les novel·les en vers de Chrétien van circular per les corts catalanes dels s. XIII-XIV i que a la cort de Jaume II i dels seus fills es llegia *La Mort Artu* en francès, atès que la presència del text es documenta en la biblioteca d'aquest monarca.

El tercer bloc d'estudis que cal ressenyar és el dels treballs dedicats a qüestions lingüístiques. En primer lloc, Rosanna Cantavella (Universitat de València), a partir de la consulta de dues bases de dades —el Diccionari de Textos Catalans Antics i el Corpus Informatitzat del Català Antic—, documenta i analitza l'ús de tres expressions multiplicatives en català medieval: «(x) tants», que es documenta en el *Facet*, el *Blaquerna*, el *Llibre dels fets* i el *Tirant*: «Si per dues rahons deig plorar, adoncs *dos tants* me cové plorar» (*Blaquerna*); «a/en (x) doblàries», que sobretot apareix en la traducció d'un passatge evangèlic (Mt 19,29 i Mc 10,29-30), però també en textos legals: «Miracle con Déus dóna guardó a *les vint doblaries* de ço que hom dóna en almoyna als pobres»; i l'expressió continguda en el vers 30 del primer poema d'Ausiàs March: «Dobles l'afany après d'un poch repòs». Cantavella es decanta per la lectura «Doble és l'afany» —no pas «Dobla's l'afany», com alguns editors han defensat—, d'una banda perquè la segona possibilitat implica un error de còpia si es té en compte que March era occidental, i de l'altra perquè l'ús del mot «doble» en qualitat d'adjectiu és documentat en les bases de dades consultades. La segona contribució d'aquest bloc la signa Emili Casanova (Universitat de València), que estudia i edita *La xàvega dels notaris de 1604*, una composició satírica anònima, publicada ja el 1920 per Vicente Castañeda però de manera deficient. Casanova creu que és convenient reclamar atenció per aquesta obra, que s'ha conservat en un únic testimoni manuscrit —el G70 de la col·lecció Salazar y Castro de la Biblioteca de la Real Academia de la Historia—, perquè els historiadors de la llengua i de la literatura no l'han tingut prou en compte. El filòleg acompanya l'edició amb un glossari i una llista dels notaris citats al poema. En tercer lloc, Germà Colón (Universitat de Basilea - IEC) aprofita la seva participació al volum d'homenatge a Wittlin per a redactar una breu semblança de la figura de Lluís Revest (1922-1963), historiador i arxiver castellonenc, format a la Universitat de València i influït per Roc Chabàs. Revest fou un dels fundadors de la Societat Castellonenca de Cultura i participà en la redacció de les Normes de Castelló el 1932. El 1930 publicà *La llengua valenciana. Notes per al seu estudi i conreu*, un llibre que fou durament criticat per Aramon i Serra. Posteriorment, Revest dedicà la major part de les

seves investigacions a la història local de Castelló. Finalment, l'aportació de Joseph Gulsoy és l'única del volum que s'escapa de l'àmbit de la catalanística, atès que estudia l'ús de l'expressió *mo e issa* en uns versos de la *Commedia* (versos 4-9 del *Cant XXIII* de l'*Inferno*). Gulsoy tracta de demostrar que, a diferència del que assenyalen els comentaris canònics del text, aquests dos mots no s'han d'identificar amb els adverbis *mo* i *issa* —tots dos volen dir 'adesso'— sinó amb les comandes marineres *issa!*, que prové del verb italià *issare*, i *mòla!* —'afluixa (la corda)'—, imperatiu de *molar*.

L'aportació sobre Llull i el lullisme que conté el llibre va a càrrec de Josep Enric Rubio (Universitat de València). Es tracta d'una breu nota sobre els procediments seguits per Ivo Salzinger —principal impulsor de la cèlebre edició *maguntina* de les obres de Llull, publicada entre 1721 i 1742— a l'hora d'editar els textos llatins del beat. Rubio se centra sobretot en l'anàlisi de com aprofita Salzinger les versions catalanes dels llibres lullians que edita per a fixar i corregir el text llatí. Aquest examen revela que, a vegades, el text català és utilitzat simplement per revisar puntualment el llatí, d'altres per reconstruir-lo parcialment quan el llatí té deficiències importants o, fins i tot, com en el cas del *Llibre de contemplació*, per a elaborar-ne una nova traducció íntegra. D'altra banda, la contribució de Lluís Cabré (Universitat Autònoma de Barcelona) i Jaume Torró (Universitat de Girona) és també molt curta i està dedicada, sobretot, a fixar amb més precisió la data de naixement de Bernat Metge. En relació amb la proposta de Martí de Riquer, que havia calculat que l'escriptor devia haver nascut entre 1340 i 1346, els autors endarrereixen un pèl la nativitat de l'escriptor i la situen entre 1350 i 1352. Un dels principals arguments adduïts és un document, publicat per Marçal Olivari el 1983, en què es diu que Bernat i la seva germana encara eren púbers el 1364. Jaume Torró és autor d'un segon treball, signat aquest cop amb Lola Badia (Universitat de Barcelona), que es presenta com un primer suplement a l'edició del *Curial e Güelfa* que els dos investigadors van publicar el 2011 a Quaderns Crema. En aquesta ocasió, aporten noves dades que ajuden a perfilar la cultura literària de l'anònim que escrigué la novel·la. D'una banda, Badia i Torró analitzen les mencions de la vila francesa d'Angers, un dels pocs topònims francesos —deixant de banda París— que apareixen a la novel·la; de l'altra, examinen dos fragments de la novel·la que enclouen el record d'un passatge de la *Ilíada* en què el fill d'Hèctor té por del seu pare per culpa del seu elm. Els autors remarquen que el més probable és que l'anònim conegués el text gràcies a les lectures públiques d'historiadors i poetes que es feien a la cort del Magnànim, documentades entre d'altres per Antonio Beccadelli.

Finalment, l'últim bloc de contribucions que cal ressenyar és el que tracta textos valencians del s. xv, amb l'única excepció de l'article de Peter Cocozzella (Universitat de Binghamton), que estudia els recursos usats per Francesc Moner —nascut a Perpinyà el 1462 i mort a Barcelona el 1492— a *La noche* per projectar la imatge de l'autor com a "màrtir d'amor". L'autor analitza el text a partir de l'edició que Carles Amorós va fer estampar a Barcelona el 1528, que inclou a l'inici una xilografia que es pot interpretar com un "epítom visual" de *La noche*. Dels articles d'aquest darrer grup, els que tenen més entitat, des del punt de vista de l'extensió, són el de Rafael Alemany (Universitat d'Alacant) i el que signen Maria Conca i Josep Guia (Universitat de València). El primer analitza els elements d'articulació interna de les proses mitològiques de Joan Roís de Corella. Malgrat que els textos que conformen la sèrie són peces que es van originar i transmetre de forma independent, Alemany observa l'existència de certs recursos textuals que cohesionen i relliguen les proses. Tot i això, la majoria d'aquests recursos es detecten en les proses compostes, les que inclouen la narració de més d'un mite —és a dir, les *Lamentacions* i el *Parlament*. L'autor descriu el marc de ficció que integra els diversos mites en un mateix text i la funció dels narradors com a introductors de les diverses parts del text. Pel que fa a les altres proses, les mencions a altres mites de la sèrie són poc abundants i Alemany no precisa si també s'hi fa referència a mites no recreats per Corella. La contribució de Conca i Guia se centra en l'anàlisi dels paratextos dels llibres impresos a València en el darrer terç del s. xv, molt relacionats amb la vida i la passió de Jesucrist, com les diverses parts de la traducció de *Lo cartoixà* (1495-1500), *Lo Passi en cobles* (1493) i la *Vita Christi* (1497). Els autors repassen l'activitat dels principals editors valencians de l'època, Jaume de Vila i Mi-quel Albert, i gràcies a la revisió de les dades documentals i la lectura crítica dels paratextos d'aquestes publicacions, que s'han de considerar textos de ficció, contribueixen a precisar les aportacions d'aquests

editors, especialment la de Miquel Albert, i a desmentir o matisar algunes de les informacions que proporcionen els paratextos. Les aportacions de Marinela Garcia Sempere (Universitat d'Alacant) i Albert Hauf (Universitat de València) també tracten textos valencians de caire devot. La primera estudia *Lo plant de la Verge Maria*, un text atribuït a Miquel Ortigues (doc. 1477-1508) que forma part de l'anomenat *Cançoner devot*, publicat per Miquel i Planas a principis del s. xx, i que fou editat nombroses vegades entre els s. xvi i xix. L'autora enumera les cinc edicions conservades d'aquesta època, publicades entre 1511 i 1744, i descriu les diferències textuals observables entre els diversos testimonis amb la voluntat d'establir els criteris que permetin dur a terme una edició filològica del text. Per la seva banda, la contribució de Hauf és una nota relativament breu en què tracta d'escatir la funció d'una sèrie de pintures que es troben a l'inici del ms. esp. 544 de la Biblioteca Nacional de França. Aquest còdex conté un text titulat *Speculum Animae*, editat per Hauf mateix el 1992, que prové del convent de la Trinitat i que havia estat atribuït a Isabel de Villena. En canvi, el darrer article d'aquest bloc és un estudi de Tomàs Martínez (Universitat Jaume I) sobre l'*Encontre d'amor*, una composició de Joan Escrivà inclosa al *Jardinet d'orats* (ms. 151 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona). L'autor ofereix una magnífica anàlisi temàtica d'aquesta breu composició, indica que s'hi endevina una lectura latent de la *Tragèdia de Caldesa* corelliana i la posa en relació amb les obres paròdiques de la València de la segona meitat del s. xv que subverteixen i barregen els codis estilístics i conceptuals de les diverses tradicions literàries vigents.

En resum, aquest volum d'estudis en homenatge a Curt Wittlin, a banda de posar en relleu la talla del romanista de Basilea i de valoritzar els fruits de la seva extensa trajectòria, posa a disposició del lector un conjunt heterogeni d'articles que prenen el pols a l'estat de la recerca en alguns dels àmbits d'estudi més rellevants de la literatura i la cultura catalanes de l'edat mitjana, com l'obra de Ramon Llull i Francesc Eiximenis, l'anàlisi dels textos traduïts al català en aquella època o el rerefons literari i cultural de les obres més importants del s. xv.

Francesc TOS
Centre de Documentació Ramon Llull
Universitat de Barcelona

BATLLE, Mar / MARTÍ CASTELL, Joan / MORAN, Josep / RABELLA, Joan Anton (2016): *Gramàtica històrica de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat («Biblioteca Abat Oliba, 299»).

Aquest darrer Sant Jordi, la col·lecció «Biblioteca Abat Oliba» de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat ha arribat al número 299 amb un volum remarcable i molt necessari: una *Gramàtica històrica de la llengua catalana* que recull la tradició dels manuals clàssics —publicats inicialment en castellà— d'Antoni M. Badia i Margarit (1951; traducció catalana de 1981)¹ i de Francesc de B. Moll (1952; traducció catalana de 1991; reedició de 2006 curosament anotada per Joaquim Martí Mestre)² i que incorpora els progressos que la lingüística diacrònica catalana ha acumulat al llarg dels darrers decennis, especialment les aportacions de Joan Coromines i de Joseph Gulsoy, però també les d'altres estudiosos, inclosos els quatre autors de l'obra que ressenyem, els doctors Mar Batlle, tècnica de l'Oficina d'Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans; Joan Martí i Castell, membre i expresident de la Secció Filolò-

1. BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1951): *Gramàtica històrica catalana*. Barcelona: Noguer. Traducció al català *Gramàtica històrica catalana*, València: Tres i Quatre, 1981 («Biblioteca d'Estudis i Investigacions», 4).

2. MOLL, Francesc de B. (1952): *Gramàtica històrica catalana*. Madrid: Gredos («Biblioteca Romànica Hispànica, III. Manuales», 5). Traducció al català: *Gramàtica històrica catalana*. València: Universitat de València, 1991 («Honoris Causa», 8). Segona edició en català, corregida i anotada per Joaquim Martí Mestre amb la col·laboració de Jesús Giménez: *Gramàtica històrica catalana*. València: Universitat de València, 2006 («Biblioteca Lingüística Catalana», 31).